הפקולטה למדעי היהדות | לשכת רב הקמפוס

דף שבועי

בס"ד

פרשת וַיִּשְׁלַח, תשפ"ז, מספר 1694

האיום שנעלם: עשו וארבע מאות איש

ארי קאהן

יעקב שלח מלאכים אל עשו, ושמע שאחיו בא לקראתו וארבע מאות איש עימו (בר' לב:ד–ז). אחוז חרדה, חילק יעקב את בני ביתו לשני מחנות, מתוך מחשבה שאם יכה עשו את המחנה האחד, יוכל המחנה האחר להימלט. הוא התפלל להינצל "מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו", פן יבוא ויכה "אֵם עַל בָּנִים" (לב:ח–יב).[1]

ואולם, כאשר נפגשו האחים, המקרא מתאר פיוס מרגש ונוגע ללב: עשו רץ לקראת יעקב, חיבק אותו, נשק לו, והשניים פרצו בבכי (לג:ד). עד לרגע המפגש, אפשר לדמיין את תופי המלחמה, המתח הגובר, ואת המבט האכזרי בעיני ארבע מאות האנשים שמלווים את עשו. ואז – שקט.

התורה אינה מספרת לנו מה הייתה כוונתו של עשו כאשר גייס את אנשיו ויצא לדרך, או מה השתנה בו כשניצב מול יעקב, אך את חרדתו של יעקב אנחנו מבינים היטב. האימה שאחזה בו, עצביו החשופים, דריכותו והמתח שבו זועקים מכל שורה בכתוב, אך מחשבותיו של עשו נותרות נסתרות מאיתנו.

אומנם, יעקב שלח לפניו מנחות, ואפשר לשער שהיה להן חלק ברוח הפיוס שעבר על עשו. אך יש גם מקום לדמיין שמנחה, המבטאת שפע חומרי, הייתה עשויה להשפיע על עשו בצורה הפוכה: אם עשו האמין עדיין שהברכה לשפע ועושר, וכן לירושת הארץ, נגזלה ממנו, הרי שמתנה של עדרי צאן ובקר, הפגנה בוטה של הצלחה חומרית, אושר ושפע הייתה מעוררת תגובה חריפה אצל אדם שמרגיש שכל זה היה צריך להיות שלו.[2] יעקב עבר לילה אפוף אימה ומסתורין, שהתורה מתארת מבלי לפענח עד תום. ואילו אצל עשו, המסתורין טמון דווקא במה שהתורה אינה מתארת כלל: כיצד הפך קרב להתקרבות, ומדוע הפך האיום לחיבוק?

במהלך הלילה שינה יעקב את תוכנית ההגנה שלו. הוא איחד את שני המחנות והעביר את נשיו, ילדיו ורכושו אל מעבר לנחל יבוק, אך הוא עצמו נותר מאחור, לבדו. האיש שעשו בא להתעמת עימו ניצב עתה בגפו.[3]

"וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ" (בר' לב:כה).

שנים רבות קודם לכן, כאשר נמלט מפני עשו, בילה יעקב לילה לבדו, וחלם על סולם שמלאכים עולים ויורדים בו. כעת, בשובו לפגוש את אחיו, הוא עמד שוב חשוף, בודד וחסר כול. "איש" אלמוני נאבק עימו עד עלות השחר. המפגש כולו מתואר כסצנה באווירה של חלום: אין תיאור בואו של האיש, היריב אינו מוצג בפנינו, ושמו לעולם אינו נחשף.[4] עם בוקר, נותר יעקב פצוע אך מבורך; הוא עצמו נשא שם חדש, והוא העניק שם חדש למקום ההתרחשות: פניאל, משום שראה אלוהים פנים אל פנים וניצל. הושע מתאר את יריבו של יעקב/ישראל כמלאך, וכורך את המאבק ביניהם למאבק הקדום, כאשר יעקב אחז בעקב אחיו ברחם אימם (הו' יב:ד–ה). רש"י מזהה את הדמות המסתורית כשרו של עשו.[5]

האופי המעין חלומי של המפגש מזמין פירוש אלטרנטיבי: יעקב נאבק עם עצמו. ה"איש" האלמוני הוא האיש שיעקב עצמו הפך להיות; אותו "איש" שהתורה מתארת את הצלחתו המסחררת בשנותיו אצל לבן: "וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד" (בר' ל:מג). האיש שעבד בבית לבן במשך שני עשורים התעשר מאוד. הוא רכש צאן, עבדים ושפחות, גמלים וחמורים (ל:מג). ייתכן שהכוח שעשו מייצג, הכוח החומרי של עולם המעשה, מצא לו מקום גם בחייו של יעקב, כך שמאבקו עם שרו של עשו מבטא אפוא גם עימות עם הממד הגשמי בחייו ובאישיותו, עימות עם האיש – אדם שזכה להצלחה חומרית כבירה – גם אם בלית ברירה, גם אם מתוך אילוץ, ואולי כתוצאה מהברכה שנטל מאביו.[6]

---

* הרב ארי קאהן הוא ראש תוכנית חד שנתית לתלמידי חו"ל, ומרצה בכיר במדרשה ובפקולטה למדעי היהדות בבר-אילן.

1 ניתן להשוות את ארבע מאות אנשיו של עשו לשלוש מאות ושמונה עשר חניכי ביתו של אברהם, שאותם לקח עימו במרדף אחר ארבעת המלכים שהביסו את החמישה (בר' יד:יד).

2 כמה מקורות מאוחרים רואים במנחת יעקב לא רק ניסיון דיפלומטי לפייס את עשו, אלא מעשה בעל משמעות תאולוגית. הזוהר מקביל בין המפגש עם עשו לבין יום הכיפורים: כשם שיעקב שולח מנחה לעשו, כך ישראל שולחים את השעיר לעזאזל. לאחר שהמקטרג מקבל את חלקו, הוא הופך מקטגור לסנגור (זוהר ג, רב ע"ב–רג ע"א). בפרקי דרבי אליעזר, פרק מו, השעיר לעזאזל מתואר באופן דומה כ"שוחד" לסמאל, שנועד למנוע ממנו לעכב את כפרתם של ישראל. הרמב"ן (לויקרא טז:ח) מביא מסורת זו וקושר את השעיר לעשו: "אִישׁ שָׂעִר". לפי הקריאה הסמלית הזאת, המנחה פועלת לא משום שהיא מפצה את עשו על הברכות, אלא משום שהיא מנטרלת את כוח הקטרוג המזוהה עימו. הזוהר (ג, קא ע"א) מקביל אפוא בין "וַיִּשְׁכַּב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה" (בר' לג:טז) לבין שעת הנעילה: המקטרג קיבל את חלקו והסתלק, ויעקב יכול להמשיך לסוכות תחת ההגנה האלוהית.

3 ייתכן שיעקב שיער שעשו עשוי לחקור את השליחים שנשאו את המנחה. מחשש שיחשפו את היערכות מחנותיו, שינה יעקב את חלוקת המחנות במהלך הלילה.

4 רמב"ם, **מורה נבוכים**, חלק ב, פרק מב.

5 רש"י על בר' לב:כה; בראשית רבה עז, ג.

6 גם אחרים הציעו שיעקב נאבק עם עצמו. כשכתבתי את *Explorations* (Targum Press, 2001) עדיין לא הכרתי קריאה זו. שם קישרתי בין ה"איש" האלמוני שנאבק ביעקב לבין ה"איש" שעליו נאמר בבר' ל:מג: "וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד". בהמשך הרחבתי את הקריאה הזאת, ואת מקומם של דברי הושע בתוכה, בספר

יעקב יצא מהמאבק הלילי המסתורי בשמו החדש, ישראל. תהא אשר תהא משמעותו של המפגש, התורה מתארת את הלילה שעבר על יעקב בפירוט רב, אך על הלילה שעבר על עשו אין היא מספרת דבר. וכך נותרת ללא הסבר השאלה כיצד האח המתקרב בראש ארבע מאות איש מגיע לבסוף לחבק את האח שעומד לבדו.

ספר הישר[7] ממלא את הפרטים החסרים בסיפורו של עשו וקושר את פענוח התעלומה לפרק הקודם, לעימות הקודם, בין יעקב ללבן. גם העימות הזה הסתיים באופן מפתיע, אך לפי ספר הישר, הסיפור לא תם: לאחר שלבן שב לביתו, הוא שלח שליחים לשעיר, הודיע לעשו היכן נמצא יעקב, וליבה במכוון את כעסו של עשו. עשו אסף את אנשיו ותכנן את נקמתו – שלו ושל דודו לבן. גם יעקב התכונן: הוא התפלל לה', שטח בפניו את פחדיו ואת רגשותיו המורכבים, ובתגובה שלח הקב"ה מלאכים לעשו ולאנשיו בדמות מחנות חמושים. שוב ושוב עמדו הכוחות הא-לוהיים מול הצבא של עשו, עד אשר "וַיִּירָא מְאֹד מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו"; עשו עצמו התמלא בפחד מפני אחיו יעקב. ואז, לפי ספר הישר, קרה המהפך, השינוי שהתורה מותירה ללא הסבר: "וַתֶּהֱפֹּךְ חֲמַת עֵשָׂו לְרַחֲמִים". כעסו של עשו הפך לחמלה.

זהו שחזור מדרשי רחב יריעה, אך פרטיו נותנים מענה לשאלות ממשיות העולות מן הסיפור המקראי. כיצד ידע עשו היכן נמצא יעקב? מדוע עדיין כעס עליו לאחר שנים כה רבות? מדוע בא עם ארבע מאות איש? מדוע לא תקף? מדוע חיבק? ספר הישר מספק את המידע על מעורבותו והתגרותו של לבן ואת ההתערבות הא-לוהית, ובכך מחבר בין אירועים ופרשות שאלמלא כן היו נותרים מנותקים זה מזה. לפי תיאורו, חווייתו של עשו היא תמונת ראי של חוויית יעקב: גם הוא פחד מאחיו, וגם הוא ניצב מול מלאכים בטרם ייפגשו השניים.

ספר הזוהר קושר בין הלילה לבוקר בדרך אחרת. אין הוא נזקק לתיאור של מפגש נפרד שעבר על עשו עצמו. כעסו של עשו נחלש משום שנציגו השמיימי כבר נכנע ליעקב; מה שהוכרע למעלה מוכרע גם למטה. המאבק שהתורה מספרת עליו משפיע אפוא גם על האח שאת קורותיו באותו לילה היא אינה מתארת.[8] "ספר הישר" מתאר מלאכים המתעמתים עם עשו עצמו, ואילו ספר הזוהר מסביר את כניעתו של עשו כתוצאה ארצית מכניעתו של נציגו השמיימי.

אך השאלה אינה מסתיימת במפגש המחודש בין האחים. עשו מציע שימשיכו בדרכם יחד: "נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ" (בר' לג:יב). יעקב סרב בטענה שעליו להתקדם בקצב ההולם את הילדים ואת הצאן. הוא דחה גם את הצעתו של עשו להשאיר עימו כמה מאנשיו ללוותו. עשו שב לשעיר, ואילו יעקב נסע לסוכות ומשם לשכם (לג:יב–יח). כעבור כמה פרקים שבה התורה ומתארת את עזיבתו של עשו. הוא לקח את נשיו, בניו ובנותיו, את כל בני ביתו, את מקנהו ואת כל רכושו שרכש בארץ כנען, ועזב: "וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו" (בר' לו:ו). רכושם של האחים היה רב מכדי שיוכלו לשבת יחד (שם). אך מדוע דווקא עשו הוא שעזב? ומדוע התורה מתארת את עזיבתו במילים "מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו"?

רד"ק רואה בפסוקים הללו יותר מתיאור של צפיפות הנובעת מריבוי של רכוש. עשו ישב בארץ כנען באופן זמני. מששב יעקב, פינה עשו את מקומו, משום שידע מברכות יצחק כי ארץ כנען עתידה להיות נחלתם של צאצאי יעקב: "ונדחה הוא מפניו כי ידע מברכות אביו שבירך את יעקב כי תהיה ארץ כנען לזרע יעקב". אך גם לעשו הייתה נחלה משלו. כיצד ידע שהקב"ה ייעד לו ולצאצאיו את הר שעיר? רד"ק מציע שתי אפשרויות: "אולי שמע מאביו ... אולי נאמר לו בנבואה".[9] רד"ק אינו מפרט מתי התרחשה ההתגלות הזאת, ובכל זאת, הצעתו מחזקת את האפשרות שעשו זכה למסר א-לוהי שהתורה אינה מתעדת. אם כן, עלינו לענות על שתי קושיות, ולא רק אחת: עלינו לשאול לא רק מדוע נמנע עשו מלתקוף את יעקב בבוקר המפגש, אלא גם מדוע קיבל לבסוף את העובדה שנחלתו שלו מצויה במקום אחר.

אולי החיבוק והעזיבה המאוחרת היו קשורים. אם עשו אכן קיבל מסר מגבוה על חלוקת הנחלות שנקבעה לשני האחים, הדבר עשוי להסביר הן את החלטתו שלא לתקוף והן את הסתלקותו המאוחרת מארץ כנען. הלילה שקדם למפגש הוא בדיוק המקום שבו התורה מותירה את חווייתו של עשו עלומה, אך האם התורה עצמה נותנת לנו יסוד להעלות על הדעת מפגש כזה, שלא נכתב?

ספר בראשית כבר הראה לנו כיצד א-לוהים מגן על משפחת האבות באמצעות פנייה ישירה אל מי שמאיים עליה: כאשר אבימלך חטף את שרה, בא אליו הקב"ה בחלום הלילה, הזהירו והודיע לו כי מנע ממנו לגעת בה (כ:ג–ו). מקרה העימות עם לבן הוא יותר מסיפור מקביל. הוא חלק מאותו סיפור, הסיפור של שיבת יעקב לביתו. בבית אל הבטיח הקב"ה ליעקב שישמור עליו וישיב אותו לביתו (כח:טו). כאשר ציווה עליו לשוב, חזר וחיזק את ההבטחה: "אֶהְיֶה עִמָּךְ" (לא:ג). כאשר רדף לבן אחרי יעקב, לבשׂה ההגנה הא-לוהית צורה של אזהרה לילית המופנית אל הרודף. עוד בטרם השיג לבן את יעקב, בא אליו א-לוהים בחלום הלילה והזהיר אותו. בהמשך הצהיר לבן כי בכוחו להרע ליעקב, אך הכיר בכך שאזהרת הא-לוהים מציבה גבול לכוחו (לא:כד, כט). ההבטחה הא-לוהית לא מנעה את המרדף; היא מנעה מהרודף מלממש את איומו ולבצע את זממו. הקב"ה הגן על יעקב לא באמצעות עצירת לבן, אלא באמצעות הצבת גבולות גזרה במאבק של לבן עם יעקב.

ועתה התקרב עשו, וארבע מאות איש עימו. אין זה מסע חדש, ואין זו הבטחה נפרדת. יעקב היה עדיין בדרכו הביתה, תחת חסותה של אותה הבטחה א-לוהית. התורה אינה מתעדת אזהרה שניתנה לעשו. אך לאחר שהתורה הראתה לנו זה עתה כיצד הגן הקב"ה על יעקב באמצעות מפגש לילי עם לבן, סביר להניח שאותו דפוס של הגנה א-לוהית נמשך כאשר ניצב יעקב מול האיום הבא; אחיו עשו וחייליו.

לסיכום, ראינו שהפרשנים נבדלים זה מזה בהסבר שהם מציעים להתנהגותו הבלתי-צפויה של עשו, אך האפשרות שהתערבות א-לוהית כוונה דווקא אל האדם המאיים אינה זרה כלל לסיפור המקראי. הקב"ה כבר הגן על יעקב בשלב אחר של אותו מסע הביתה באמצעות פנייה לילית אל לבן. ייתכן שגם החוויה העלומה של עשו הייתה חלק מאותה הגנה מתמשכת. **ההתגלות הא-לוהית לעשו אינה מתועדת במקרא, אך אם נקרא את סיפור שובו של יעקב לבית אביו מזווית רחבה מעט יותר מהמקובל, נראה שדפוס ההגנה הא-לוהית הוא חלק בלתי נפרד מן הסיפור – גם כשהוא כתוב במפורש וגם כאשר הוא נותר מעט עלום.**

(Kodesh *Explorations Expanded: Bereishit* **Press, 2019).**

7 "ספר הישר" הוא עיבוד מדרשי מימי הביניים של ההיסטוריה המקראית, פרשת וישלח; מובא בהרחבה בסדר הדורות, חלק ימות עולם, האלף השלישי, ב' אלפים ר"ה.

8 זוהר א, קעב ע"א, על המפגש בבר' לג:ה.

9 רד"ק על בר' לו:ו: "וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ — שהיה יושב בה דרך עראי קודם שבא יעקב, ועתה אחר שבא הלך משם עם כל אשר לו מפני יעקב אחיו. והטעם כי היה רכושם רב, ונדחה הוא מפניו כי ידע מברכות אביו שבירך את יעקב כי תהיה ארץ כנען לזרע יעקב, ולו גם כן תהיה הארץ שבירך אותו אביו, ואמר לו 'הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ' (כז:לט) כלומר ארץ שמנה, אולי שמע מאביו כי יתן האל לו ולזרעו הר שעיר, אולי נאמר לו בנבואה וכן כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר (דב' ב)".

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו" – למה?

מיכאל קנובסקי

לאחר עשרים שנה בבית לבן הארמי בחרן, יעקב לקח את נשיו, ילדיו וכל רכושו וברח חזרה לארץ כנען. כשנודע ללבן שברח יעקב, הוא ארגן צבא קטן והשיג את יעקב לאחר שבעת ימי המרדף בהרי הגלעד. המרחק האווירי בין חרן, שנמצאת בגבול סוריה-טורקיה של ימינו, לבין האזור הגבוה בהרי הגלעד (שאולי מכונה בפסוק "המצפה"), הנמצא בעבר הירדן המזרחי, בערך מול בית שאן, הוא בין 450 ל-500 קילומטרים בקו אווירי, וכ-560 עד 600 קילומטרים בתוואי הליכה ונסיעה. לפי זה, לבן ו"אחיו" רכבו בין 80 ל-85 קילומטרים ביום, למשך שבעה ימים. מרחק יומי זה נמצא בקצה היכולת של סוסים, וכנראה הצריך החלפת סוסים במהלך המרדף. ישנה אפשרות ש"המצפה", ששם נפגשו לבן ויעקב, היה כ-40 ק"מ צפונה יותר, בתחילת הרי הגלעד, דבר שהקל על לבן להגיע למחנה יעקב בתוך שבעה ימים.[1]

המיקום הגאוגרפי של יעקב חשוב כדי להבין את התמיהה שיש בפסוק הראשון בפרשתנו: "וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם" (בר' לב:ד). יעקב שלח שליחים, ואין זה משנה אם מדובר בשליחים אנושיים או שמיימיים, אל שדה אדום, אל עשו אחיו. "שְׂדֵה אֱדוֹם" הוא כנראה אזור המקביל לערבה מתחת לים המלח, מרחק של כ-290 ק"מ במסלול נסיעה יבשתי (למשל, בנסיעה בין עג'לון שבגלעד לפטרה שבאדום). ואם יעקב חנה בצפון הרי הגלעד, נצטרך להוסיף את אותם 40 קילומטרים למרחק שעברו מלאכי יעקב. זהו מרחק של כמה ימי רכיבה רק כדי להעביר לעשו מסר מיעקב לפני חזרתו לארץ כנען.

מה גרם ליעקב לשלוח שליחים למרחק כה רב? חז"ל בבראשית רבה (עה, ב) מחדדים את השאלה:

> "וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים" (לב:ד) – רב הונא פתח: "מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ" (משׁ' כו:יז). אמר לו הקב"ה: לדרכו היה מהלך, והיית משלח אצלו ואומר לו "כה אמר עבדך יעקב"!?

רב הונא מתפלא על מעשה יעקב, ששלח מלאכים להודיע שהוא מגיע וגם התרפס לפניו. עשו התהלך לתומו בארץ אדום, וכנראה שליחות זו היא שגרמה לו לבוא עם ארבע מאות לוחמים. על פי ספר משלי, הדבר דומה למי שמשך באוזני כלב ישן והתפלא למה הכלב נשך אותו.

מפרשים שונים מכל התקופות ניסו להסביר את מעשי יעקב. ראשונים, כמו רבי אברהם אבן עזרא ורבי יוסף בכור שור, הבינו בטעות שהמרחק ממחנה יעקב לאדום היה קצר למדיי, ולכן שלח מלאכים לעשיו אחיו. וכך אומר ראב"ע: "הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל, וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם".

בעל "ספר היובלים" מתעלם לגמרי מכל הדרמה שהתחוללה עד שיעקב ועשו נפגשו, וכך כתוב בפרק כ"ט (פסוקים יז-יח):

> וישלח יעקב את לבן לארם נהרים אל ארץ הקדם, ויעקב שם את פניו ארץ הגלעד ויעבור את יבוק בחודש התשיעי בעשתי עשר בו. וביום ההוא בא אליו עשיו אחיו ויעשו שלום ביניהם, ויסע ממנו לארץ שעיר ויעקב ישב בסוכות.

ב"ספר הישר", מדרש מימי הביניים שמקורו אינו ידוע, יש סיפור אלטרנטיבי לסיפור המקראי:

> וישמע עשיו את כל דברי מלאכי לבן, ויחר אפו על יעקב מאוד ויזכור את שנאתו וחמתו בערה בו. וימהר עשיו ויקח את בניו ואת עבדיו ואת כל נפשות ביתו, שישים איש. וילך ויקבוץ את כל בני שעיר החורי וכל אנשיהם, שלוש מאות וארבעים איש. ויקח את כל המחנה הזאת, ארבע מאות איש שולף חרב, וילך לקראת יעקב להכות אותו... ומלאכי לבן יצאו מאת עשיו וילכו ארצה כנען, ויבואו בית רבקה אם יעקב ועשיו. ויגידו לה לאמור: הנה עשיו בנך ערך לקראת יעקב אחיו ארבע מאות איש כי שמע אשר הוא בא, וילך להילחם עמו ולהכותו ולקחת כל אשר לו. ותמהר ותשלח רבקה אנשים מעבדי יצחק, שבעים ושתים איש, לקראת יעקב בדרך, כי אמרה אולי ילחם עשיו בדרך במוצאו אותו. וילכו המלאכים האלה לקראת יעקב בדרך, ויפגעו בו בדרך הנחל נגד מעבר נחל יבוק. ויאמר יעקב כאשר

---

* ד"ר מיכאל קנובסקי עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

** בהודיה עמוקה לה' על הולדת הנכדה רעות אליה לילדינו מרים ונפתלי.

1 יעקב עם כל מחנהו כנראה לא היה בחרן אלא דרומית ממנה, בשטחי מרעה, מרחק שלקח שלושה ימים עד שהשמועה על הבריחה הגיעה ללבן. בנוסף, סביר להניח שלקח זמן ללבן לשכנע אנשים להצטרף למרדף, במיוחד עם המוניטין של רמאי שיש לו. כל זה אפשר ליעקב להגיע להרי הגלעד בקצב רגוע הרבה יותר.

ראם: מחנה זה מאת הא-לוהים לעזור לי, ויקרא יעקב את שם המקום ההוא מחנים...

לפי מדרש זה, לא יעקב הוא ששלח מלאכים אל עשו אלא לבן, שהפר את הברית שכרת לא מזמן עם יעקב, ושלח שליחים לעשו כדי לעורר את רוגזו שאולי כבר נשכח. סיפור זה אינו משלים את הסיפור המקראי, אלא מנוגד לו.

כמובן, ישנם מדרשים המשלימים את הסיפור המקראי. במדרש רבה (ע"ה, יא) מובאת סיבה לשליחת המלאכים אל עשו:

> למה שלח יעקב אצלו שלוחים? אלא כך אמר: אשלח לו שלוחים, אם יחזור בתשובה. אמר להם (לשלוחים): אמרו לו, אל תאמר 'יעקב כדרך שיצא מבית אביו הוא עומד', שנאמר "כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת הַיַּרְדֵּן" (לב:יא), ויצו אותם לאמור: אמרו לו, אל תאמר 'כשיצא מעמך נטל בידו כלום מתפיסת הבית', אלא 'בשכרי קניתי כל הללו בכוחי', שנאמר "וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחָנוֹת' (שם:שם).

יעקב היה כנראה מודע לכך שאחיו לא סלח לו על לקיחת הברכות, ולכן ניסה להחזירו בתשובה. לפי המדרש, יעקב ניסה לשכנע את עשו שלא לשנוא אותו, כי הוא כבר אינו אותו מסכן שעזב את בית אביו עם מקל בלבד. כעת הוא היה בעל נכסים רבים המצריכים שני מחנות. לא מובן לי איך טענה כזו תחזיר את עשו בתשובה. אולי יעקב רצה להפחיד את עשו מלפגוע בו, שכן יעקב כבר אינו לבדו אלא מוקף בעבדים ובבנים. רעיון זה מורחב במדרש "תנחומא" (וישלח, סימן ג'), הטוען שאותם מלאכים ששלח יעקב נראו כמו חיילים:

> ואותן מלאכים נדמו כולם לחיילות של מלך: מהם לובשי ברזל, ומהם רוכבי סוסים, ומהם יש להם קרנות שתוקעין בהם. עשיו אמר להם: 'של מי אתם?', אמרו לו: 'של יעקב', שנאמר "מִי לְךָ כָּל הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי" (לג:ח).

אולי לפי מדרשים אלו, הבין יעקב כמאמרו של רשב"י: "הלכה היא, בידוע שעשיו שונא ליעקב", ולכן יעקב קיווה להגיע ל'דטנט' (הפגת מתיחות) עם עשו.

במדרש "שכל טוב" מובא שנפלה אימת עשו על יעקב לאחר ששמע על ניצחונותיו בשדה אדום נגד החורי, ולכן שלח מלאכים להתפייס עימו. לפיכך הדגיש הכתוב את מקומו של עשו: "אַרְצָה שֵׂעִיר" (לב:ד)

לפי אברבנאל, תפקידם של המלאכים היה לרגל ולראות אם עשו נמצא שקט ושלו בארץ שעיר, או שהוא בדרכו להילחם עם יעקב. רק אם יבינו שעשו מתלבט אם לצאת למלחמה, רק אז ינסו לפייס אותו במילים שאמר להם יעקב: "כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב" (לב:ה), כדי למנוע ממנו לצאת למלחמה.

לדעתי, אפשר להבין את מעשי יעקב לאור האירועים שהתרחשו בהרי הגלעד עם לבן. מרגע הגיעו לחרן, יעקב לא זכה ליחס של בן משפחה שזקוק לעזרה, אלא נוצל בתור כוח עבודה זמין וזול. מהיום הראשון רעה יעקב את צאן לבן, ורק לאחר חודש אמר לבן ליעקב: "הֲכִי אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם?" (כו:טו), והציע משהו תמורת עבודתו. לאחר שני עשורים בבית לבן, ואחרי שלבן ניסה לרמות את יעקב בכל דרך אפשרית, דיבר יעקב עם נשותיו (בנות לבן) על הרעת היחסים הרעועים ממילא עם לבן, לאחר שיעקב הצליח לעשות לביתו בעזרת ה' במשך שש השנים האחרונות. רחל ולאה ענו לו שהיחס השלילי של אביהן אליהן לא התחיל שש שנים קודם לכן, אלא כבר מהנישואים ליעקב: "הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ" (לא:טו). הם החליטו לברוח ולחזור עם רכושם וטפם לכנען.

לבן היה מוכן להילחם ביעקב, כי לדעתו הכול שייך לו: "הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לִי הוּא" (לא:מג). הוא רדף אחרי יעקב בגלל הממון, והיה מוכן עבור זה להרוג לא רק את יעקב אלא גם את נכדיו ובנותיו, כפי שחז"ל מפרשים את המילים "ארמי אובד אבי" בהגדה של פסח. התנהגותו הפושעת של לבן הארמי גרמה ליעקב לחשוב על הסיבה שנאלץ לברוח לחרן מלכתחילה. יעקב פעל ביושר אצל לבן ובכל זאת לבן רצה לעקור את הכול, אז קל וחומר שעשו ינסה גם הוא לעקור את הכול, כי יעקב אכן לקח את ברכותיו במרמה. יעקב רצה להקדים תרופה למכה ופעל כפי שפעל. האם יכול היה לפעול אחרת? אולי.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
http://www1.biu.ac.il/parasha2
כתובת דוא"ל של הדף:dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף